

KUR'AN'DA BİLGİ VE BİLGİNİN KAYNAKLARI

Vahit GÖKTAŞ*

Özet

Bu makalede genel başlıklar halinde Kur'an-ı Kerim'de bilginin formları, Allah'ın bilgisi ve bu bilgi içinde insana bildirdikleri, insanın kendisine bildirilen bu bilgiye ne şekilde ulaştığı ele alınmıştır. İnsanın bilgisi ele alınırken inanmayanların bilgisine de ayrıca değinilmiştir. İslam düşünce tarihinde tartışılan bir konu olan insanın bilgi edinme vasıtaları Kur'an temelli olarak beş grupta şu başlıklar altında incelenmiştir: Beş duyu organı, akıl, vahy, rüya. Bu başlıklar açıklanırken konuyu tanzif edici ara başlıklarla konu detaylandırılmıştır. Konu tamamen Kur'an merkezli olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, ilim, bilginin kaynakları, Kur'an, alim, ilm-i ledün

KNOWLEDGE AND SOURCES OF KNOWLEDGE IN QURAN

Abstract

This article deals in general with the forms of knowledge in Quran, God's knowledge and what He makes man know within this knowledge, and how man reaches this knowledge which is made available. While considering the knowledge of human beings, the knowledge of unbelievers are also studies. Means of acquiring knowledge, which is one of the discussed issues of Islamic history of thought, are classified under three five groups on Quranic basis: Five sensual organs, reason, revelation, dream. While explaining these headings, the issue has been detailed with sub-headings. The issue has been completely studied around the center of Quran.

Keywords: Knowledge, science, source of knowledge, Quran, knower, ilm-i ledun

Allah'ın (c.c.) İlmî

Rabbimiz âlim-i mutlaktır. O (c.c.) ilmin kaynağı ve tüm ilmin sahibidir. Varlık ona ait olduğu gibi varlığın bilgisi de ona aittir.

* Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: vahitgoktas@gmail.com

“Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin hükümranlığı kendisine ait olan Allah yücedir...”¹

“Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.”²

Ayet-i kerîmenin beyanı mucibince yaratmak bilgi ile olduğu gibi yaratmanın yarattığını bilmesi de yaratmanın tabii bir neticesidir. Varlığı yaratan, varlığı bildiği gibi varlığın bildiklerini de bilir. Bu düşünce bizi, ilim olarak ne bilirsek bilelim o ilmin Rabbimiz katında mevcut olduğu ve onun ilminin dışında hiçbir ilmin bulunamayacağı sonucuna götürür.

Burada konu ettiğimiz husus Rabbimizin her şeyi bildiği hususu değildir. Konumuz ilmin tamamının ona ait olduğu ve diğer tüm varlıkların sahip oldukları ilmin O'nun ilminden bir parça olduğu hususudur.

“Onlar (insanlar vb.) O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.”³ ayet-i celîlesi bu hakikati ifade eder.

Allah Teâlâ Her Şeyi Bilir

İlmin hakiki sahibi olan Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Bu gerçek, Yüce Kitabımız'da:

“Göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilir. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.”⁴

“Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: ‘Ey Rabbimiz! **Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.** O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru.”⁵

“Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.”⁶

“...Allah, her şeyi hakkıyla bilir.”⁷ buyrulurarak açıklanmıştır.

¹ Zuhruf suresi, 85. ayet.

² Mülk suresi, 14. ayet.

³ Bakara suresi, 255. ayet.

⁴ Tegabun suresi, 4. ayet.

⁵ Zümer suresi, 7. ayet.

⁶ En'am suresi, 59. ayet.

⁷ Mücadele suresi, 7. ayet.

İnsanın Bilgisi

İnsan yaratılışı itibariyle cahildir. Rabbimiz bu durumu şöylece ifade etmiştir: “Şüphesiz insan çok cahil ve pek zalimdir.”¹

Hız. Âdem (a.s.) yaratıldığında Rabbimiz ona eşyanın isimlerini öğretmiş ve bu ilk talim ile ilk insan cehaletten kurtulmuş oldu. “Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti.”² Ayet-i kerîmeden de anlaşılacağı üzere insanın bilgisinin kaynağı Yüce Allah’tır.

Rabbimizin Hız. Âdem’e eşyanın isimlerini öğretmesi klasik tefsir kitaplarımızda ilk anlaşılan anlamda açıklanmıştır. Yüce Allah’ın Hız. Âdem’e gündelik hayatta kullanacağı eşyanın isimlerini öğretmesi olarak tefsir edilmiştir. Bu talim, insana, ilim elde edecek bir kapasite yani öğrenme ve öğretme kabiliyeti verilmesi olarak da açıklanabilir. Bu durumda insan meleklerden farklı olarak ilim üretebilme imkânına kavuşmuş ve böylece onlardan öne geçmiştir.

Bu gerçek Kur’an’da: “Melekler, ‘(Ey Rabbimiz!) Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin’ dediler.”³ buyrulmuş ifade edilir.

İnsanın ilmi sınırlıdır. Hiçbir insan her şeyi bildiğini iddia edemez. Bu durum insana haddini bilmesi edebini öğretir. Rabbimiz: “Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.”⁴ buyurarak bu gerçeği ferman eder.

Yine insana ilimden çok az bir nasip verilmiştir:

“...Size pek az ilim verilmiştir.”⁵

Bu ayet genellikle ruh hakkında insana çok az bilgi verildiği şeklinde açıklanmış olsa bile ayetin anlamını bu anlamda daraltacak bir karine mevcut değildir. Ayet insana verilen ilmin mutlak manada az olduğunu da ifade etmektedir.

Rabbimiz insana ilim vasıtalarını da vermiştir.

“Rahmân, Kur’an’ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona **beyanı** (düşünüp ifade etmeyi/konuşmayı) öğretti.”⁶

¹ Ahzâb suresi, 72. ayet.

² Bakara suresi, 31. ayet.

³ Bakara suresi, 32. ayet.

⁴ Yusuf suresi, 76. ayet.

⁵ İsrâ suresi, 85. ayet.

⁶ Rahman suresi, 1-3. ayetler.

Konuşmak ve kendini ifade edebilmek insana verilmiş büyük bir nimettir. İlimin nakli ve talimi ancak ifade-i meram ile mümkündür ki buna ise ancak konuşma veya yazma ile imkân bulunabilir.

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı “alak”dan yarattı.

Oku! Senin Rabbin en cömert olandır.

O, **kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.**”¹

Konuşmak ve yazmak diğer bir deyişle beyan ve kalem, Rabbimizin insana sunduğu ilmin vasıtalarıdır.

İnsanın bilgisi insan üzerinde kalıcı bir cevher değildir. İlimi ve vasıtalarını veren rabbimiz dilerse verdiği ilmi geri de alabilir.

“Ey insanlar!... Hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir “alaka”dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir “mudga”dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdiriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, **bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin...**”²

Yüce Allah kullarından dilediğine ilim vererek onu diğer insanlardan üstün hâle getirebilir. Buna Hz. Yakub (a.s.)’ı örnek verebiliriz.

“...Şüphesiz o (Hz.Yakub), biz kendisine öğrettiğimiz için bilgi sahibidir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”³

Görüleceği üzere Hz. Yakub (a.s.) Rabbimiz tarafından verilmiş olan bir ilimle âlim olmuştur. Başka örnekler de vardır:

“Olgunluk çağına erişince, ona (Hz. Yusuf) hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.”⁴

“Andolsun! Biz Dâvûd’a ve Süleyman’a ilim verdik. Onlar, “Hamd, bizi mü’min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah’a mahsustur” dediler. Süleyman, Dâvûd’a varis oldu ve, “Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lütuftur” dedi.”⁵

“Biz, Lût’a da bir hikmet ve bir ilim verdik ve onu çirkin işler yapan

¹ Alak suresi, 1-5. ayetler

² Hacc suresi, 5. ayet.

³ Yusuf suresi, 68. ayet.

⁴ Yusuf suresi, 22. ayet.

⁵ Neml suresi, 15-6. ayetler.

memleketten kurtardık.”¹

Kur’an-ı Kerim’de peygamber olmayan bazı kişilere de ilim verildiğinden bahsedilir. Tefsir kitaplarında Hz. Hızır olarak açıklanan zâta da ilim verilmiştir:

“Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.”²

Örneklerden insana verilen ilmin Rabbimizin bir lütfu ve in’amı olduğu ve iyilik yapanlara bu iyiliklerinin bir karşılığı olarak verildiği anlaşılmaktadır.

Yüce Allah bazı kavimlere de verdiği ilim ile onları devirlerinde diğer milletlerden üstün kılmıştır:

“Andolsun, İsrailoğullarını o alçaltıcı azaptan; Firavun’dan kurtardık. Çünkü o, haddi aşanlardan bir zorba idi. Andolsun, onları, **bir bilgi üzerine** (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık.”³

İnsanların sahip oldukları ilim bazen onların haddi aşmasına ve şımarmasına da sebep olmuştur. Bunun sonucunda ise bu insanlar helake duçar olmuşlardır:

“Peygamberleri onlara apaçık deliller getirince, **sahip oldukları bilgi** ile şımardılar (ve onları alaya aldılar). Sonunda alaya almakta oldukları şey kendilerini sarıverdi.”⁴

Görüldüğü üzere ilim, bazı kavimleri diğer milletlerden üstün kılabilirken, sahip olunan ilim ile şıarmak ve hakkı kabulden yüz çevirmek ise bir helak sebebi olabilmektedir.

İnanmayanların İlimi

Kur’an-ı Kerim’de inanmayanların ahiret ilminden nasipleri olmadığı açıkça ifade edilir. İnanmayanlar sadece dünyevi ilimlere sahip olabilirler. Bu durum şu şekilde açıklanır:

“Öyle ise bizim zikrimizden (Kur’an’dan) yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir. İşte onların ilimden ulaşabildikleri nokta! Şüphesiz senin Rabbin, yolundan sapanı daha iyi bilir. O, hidayete ereni de daha iyi bilir.”⁵

¹ Enbiya suresi, 74. ayet.

² Kehf suresi, 65. ayet.

³ Duhan suresi, 30-2. ayetler.

⁴ Mümin suresi, 83. ayet.

⁵ Necm suresi, 29-30. ayetler.

Bilgi Edinme Vasıtaları

İnsanın bilgi edinme vasıtaları İslam düşünce tarihinde tartışılmış bir konudur. Bu tartışmada bilgi vasıtalarının neler olduğu yanında bu vasıtaların güvenilirliği de bahis mevzuu olmuştur.

İnsanın bilgi edinme vasıtaları şunlardır:

1. Beş duyu organı
2. Akıl
3. Vahy
4. Rüya

Şimdi bu bilgi edinme vasıtalarını kısaca açıklayalım:

1. Beş Duyu Organı

İnsan işitme, görme, koku alma, tat alma ve dokunma hislerine sahip olarak yaratılmıştır. Havas-ı hamse olarak bilinen beş duyu organımız hakkında Yüce Kitabımızda müteaddit ayetler mevcuttur.

a. Görme

“Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu işitir ve **görür** kıldık.”¹

“Eğer dileseydik, onların gözlerini büsbütün kör ederdik de (bu hâlde) yola koyulmak için didişirlerdi. Fakat nasıl görecekler ki!”²

Görülebileceği üzere insan görme duyası ile nimetlendirilmiştir. Görme insan için bir bilgi kaynağıdır. Hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız bir varlığı görmekle onun hakkında birçok bilgi edinmiş oluruz. Bununla birlikte gözün verdiği bilgiler her zaman mutlak manada güvenilir olmayabilir. Bazen gözlerimiz yanılabılır veya yanıltılabilir. Hakikati anlamakta göze tümüyle güvenilemez. Bunun örnekleri Kur’an’ımızda mevcuttur.

“(Sihirbazlar), “Ey Mûsâ! Ya önce sen at, ya da önce atanlar biz olalım” dediler. (Mûsâ), “Siz atın” dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindeki) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar.”³

“Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin. Bütün işler Allah’a

¹ İnsan suresi, 2. ayet.

² Yasin suresi, 66. ayet.

³ A’raf suresi, 115-6. ayet.

döndürülür.”¹

Demek ki sihir vb. özel durumlar insan duyularını etkileyebilmekte ve bu duyular vasıtasıyla edinilen bilginin güvenilirliğine helal getirmektedir. Yine savaş vb. özel durumlar veya heyecanlı veya endişeli/sıkıntılı anlarda insanın duyu organları içinde bulunulan durumdan etkilenmekte ve hakikati farklı algılamaktadır:

“Ona (Belkıs’a) “köşke gir” denildi. Köşkü görünce onu (zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı. Süleyman, ona “Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir köşktür” dedi.”²

“Hani dağı sanki bir gölgelikmiş gibi onların (İsrailoğullarının) üstüne kaldırmıştık da üzerlerine düşecek sanmışlardı. (Onlara:) “Size verdiğimiz Kitab’a sınıksız sarılın ve onun içindekileri hatırlayın ki, Allah’a karşı gelmekten sakınasınız” demiştik.”³

b. İşitme

İşitme de Rabbimizin insana verdiği önemli bir duyudur. Kur’an’da insanın özellikleri sayılırken işitme görmeden önce zikredilir: “...Bu sebeple onu **işitir** ve **görür** kıldık.”⁴

Her ne kadar “leysel haberu kel ıyan” (işitmek görmek gibi değildir.) fehvası mevcutsa da işitme bilgi aktarımında gözden ilerde bir makama sahiptir. Kör peygamber mevcut iken sağır peygamber yoktur. Hz. Yakub (a.s.)’ın gözlerinin ağlamaktan kör olduğu Yusuf suresinde zikredilir:

“Vah! Yûsuf’a vah!” dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu.”⁵

Haber alma vasıtası kulaktır. İnsanın iman etmesi, işitmesi ile kemâl bulur. Duymayan ve dolayısıyla anlayamayan insanın iman etmesi de zordur.

“Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin (dinleyin). Sizin Allah’tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de.”⁶

“Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helâk ettik de ülke ülke dolaşıp kaçacak delik aradılar. Kaçacak bir yer mi var? Şüphesiz bunda, aklı

¹ Enfal suresi, 44. ayet.

² Neml suresi, 44. ayet.

³ A’raf suresi, 171. ayet.

⁴ İnsan suresi, 2. ayet.

⁵ Yusuf suresi, 84. ayet.

⁶ Hacc suresi, 73. ayet.

olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.”¹

Görüldüğü üzere Rabbimiz kulağa ve dolayısıyla dinlemeye/işitmeye büyük değer vermekte ve kullarını dinlemeye davet etmektedir.

İşitme duyumuz da mutlak manada gerçek bilgi kaynağı olamaz. Bazı durumlar da kulak duyduğu sesi farklı olarak algılayabilir ve yanlış anlamaya neden olabilir. Günlük hayatımızda her insanın başına gelen bu durum kulağımızın bilgi kaynağı olması bakımından güvenilirliğini sarsmıştır.

Kutsal Kitabımızda kulağı olduğu halde işittiğini anlayamayanlardan sıkça söz edilir:

“İçlerinden, (Kur’an okurken) seni dinleyenler de var. Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler (gereriz), kulaklarına ağırlık koyarız...”²

“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, **kulakları olup da bunlarla işitmeyen** birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”³

“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. **Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar.** Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!”⁴

Dilimizdeki “suçlu alıngan olur.” atasözü münafıkların işittikleri her sesi kendi aleyhlerine olarak yorumlamalarına güzel bir örnektir. Bu ayette ayrıca işitme duyusunun, hakikati, insanın içinde bulunduğu ruh haline göre farklı olarak aksettirebileceğine de delil vardır.

c. Tat alma

Tat alma duyusu da insan için bir bilgi kaynağıdır. Ancak malumdur ki insan tat alma duyusu ile dar bir bilgi alanına sahip olabilir. Kur’an’ımızda tat alma duyusuna hitap eden ayetler mevcuttur.

“Allah’a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, **tadı değişmeyen** süt ırmakları, içenlere **zevk veren** şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen

¹ Kaf suresi, 36-7. ayetler.

² Enam suresi, 25. ayet.

³ A’raf suresi, 179. ayet.

⁴ Münafikun suresi, 4. ayet.

kimselerin durumu gibi olur mu?"¹

"O, birinin suyu **lezzetli ve tatlı**, diğèrininki **tuzlu ve acı** olan iki denizi salıverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır."²

Tat alma duyusu da yanılabilir. Hasta iken insanın her tadı acı olarak algılaması buna örnektir.

Duyu organlarımızın yanılabilðiine en güzel örneklerden birisi de serap olayıdır. Yüce rabbimiz serap hadisesini Kur'an'da zikreder:

"İnkâr edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. **Susamış kimse onu su sanır**. Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz. (Tıpkı bunun gibi kâfir de hesap günü amellerinden bir şey bulamaz). Ancak Allah'ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür. Allah, hesabı çabuk görendir."³

Tat alma duyusunun verdiğı bilgiyi insanın başka hiçbir şekilde edinmesi mümkün değildir. Acının acılığı tarif ile anlaşılamaz. Tuzluyu, ekşiyi, tatlıyı vb. ancak tadarak anlayabiliriz. Hiçbir deneysel çalışma maddenin tadını tarif edemez.

"Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında; içmekle başlarının dönmeyeceğı ve sarhoş olmayacakları, cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehleri, **beğendikleri** meyveleri ve **arzu ettikleri** kuş etlerini dolaştırırlar."⁴

d. Koku alma

Koku alma duyusu da bir bilgi kaynağıdır. Kur'an'da koku duyusundan bahsedilir:

"Allah, yeri yaratıklar için var etti. Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır. Yapraklı taneler, **hoş kokulu** bitkiler vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?"⁵

"Şüphesiz iyi kimseler, Naîm cennetindedirler. Koltuklar üzerinde, (etrafi) seyredeler. Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini görürsün. Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu **bir misktir** (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar. O içeceğin katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah'a yakın olanlar ondan içerler."⁶

¹ Muhammed suresi, 15. ayet.

² Furkan suresi, 53. ayet

³ Nur suresi, 39. ayet.

⁴ Vakıa suresi, 17-21. ayetler.

⁵ Rahman suresi, 10-3. ayetler.

⁶ Mutaffifin suresi, 22-8. ayetler.

“O gün birtakım yüzler vardır ki zillete bürünmüşlerdir. Çalışmış, (boşa) yorulmuşlardır. Kızgın ateşe girerler. Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler. Onlara, acı ve **kötü kokulu** bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur. O, ne besler ne de açlıktan kurtarır.”¹

“(Hz. Yusuf) Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin” dedi. Kervan (Mısır’dan) ayrılınca babaları (Hz. Yakub), “Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben **Yûsuf’un kokusunu** alıyorum” dedi.”²

Koku duyusu da çok dar bir bilgi alanına sahiptir. Varlıklar hakkında kokuları ile de bilgi sahibi olabiliriz. Kötü kokunun bozulmuş bir yiyeceğe delaleti gibi. Ancak burnumuzun getirdiği her bilgi de yine mutlak doğru olmayabilir. Burun da diğer duyu organlarımız gibi yanılabilir. Algıladığı bir kokuyu iki farklı insan farklı şeyler olarak tanımlayabilirler. Bu durum bize koku alma duyumuzun da bilgi kaynağı olması bakımından mutlak hakikate ulaşmada yetersiz olduğunu gösterir.

e. Dokunma

Dokunma duyumuz bir bilgi kaynağıdır. Varlıkların sertlik veya yumuşaklıklarını, sıcaklık ve soğukluklarını vb. özelliklerini dokunarak anlarız. Bu duyumuzla ilgili olarak Rabbimiz:

“Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³

“Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadırlar.”⁴

“Sabretmelerine karşılık da onları cennet ve ipek(ten giysiler) ile mükâfatlandırır. Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak bulunurlar. Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk.”⁵

“Onlar için **cehennem ateşinden döşek**, üstlerinde de **cehennem ateşinden örtüler** var. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız.”⁶

“Onlar **astarları kalın ipekten olan döşeklere** yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.”⁷

¹ Gaşiye suresi, 2-7. ayetler.

² Yusuf suresi, 93-4. ayetler

³ Nisa suresi, 56. ayet.

⁴ Yasin suresi, 56. ayet.

⁵ İnsan suresi, 12-3. ayetler.

⁶ A’raf suresi, 41. ayet.

⁷ Rahman suresi, 54. ayet.

“...İnkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür. Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir. Onlar için bir de demirden topuzlar vardır.”¹

Dokunma duyumuz da bazen yanılabilir. Dolayısıyla dokunma sayesinde elde ettiğimiz bilgilere de her zaman tam anlamıyla güvenilemez. Elimizi önce sıcak suya sokup sonra ılık uya sokunca ılık suyu olduğundan daha soğuk algılarız. Bu durum dokunma duyumuzun yanılabilceğinin basit bir örneğidir.

“Şehirde birtakım kadınlar, “Aziz’in karısı, (hizmetçisi olan) delikanlısından murad almak istemiş. Ona olan aşkı yüreğine işlemiş. Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz” dediler. Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. (Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yûsuf’a, “Çık karşılarna” dedi. Kadınlar Yûsuf’u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Hâsâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir” dediler.”²

Görüldüğü üzere kadınların dokunma duyuları aşırı şaşkınlık sonucu ellerinin kesilmesi bilgisini güvenilir bir şekilde kadınlara vermemiştir.

Beş duyumuzdan kısaca bahsettikten sonra bilgi kaynağı olarak aklı açıklamaya geçelim.

2. Akıl

Akıl da bir bilgi edinme vasıtasıdır. Düşünce ve muhakeme gücü olarak da isimlendirebileceğimiz akıl, bilgi edinme açısından insana büyük imkânlar açar. Akıl sayesinde insan hayatını devam ettirme için gerekli bilgiyi edinir. Akıl, insana sahip olduğu bilgilerden hareketle yeni bilgiler edinmesini temin eder.

Yine akıl beş duyu ile elde edilen bilgilerden hareketle bu bilgilerin arka planını yorumlar ve daha farklı sonuçlara ulaşır. Bir manada akıl hem bilgi edinme vasıtası hem de bilgileri yorumlama melekesidir.

Kur’an-ı Kerim’de Rabbimiz insanı akıllı olması sebebiyle sorumlu tuttuğunu açıklar:

“...Ey akıl sahipleri! Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”³

“Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yataırken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.”⁴

¹ Hacc suresi, 19-21. ayetler.

² Yusuf suresi, 30-1. ayetler.

³ Mâide suresi, 100. ayet.

⁴ Âl-i İmran suresi, 191. ayet.

“Bu Kur’an; kendisiyle uyarılınsınlar, Allah’ın ancak tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir.”¹

“Andolsun, biz bunu insanlar arasında, düşünüp ibret alsınlar diye tekrar tekrar açıkladık. Fakat insanların çoğu nankörlükte direttiler.”²

Akletmeyenlerin cehennemdeki pişmanlıkları Kur’an’da şu şekilde açıklanır:

“Yine şöyle derler: “Eğer kulak vermiş veya **aklımızı kullanmış olsaydık**, şu alevli ateştekilerden olmazdık. İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateştekiler Allah’ın rahmetinden uzak olsun!”³

Ayetlerden anlaşıldığına göre aklın var olması bilgi edinilmesi için yeterli değildir. Aklın kullanılması en önemli şarttır. İnanmayanlar akılları olmadığından dolayı inkâr etmiş değildirlere. Onlar akıllarını kullanmadıkları için cehenneme duçar olmuşlardır. Yoksa akılı olmayan zaten dinen sorumlu değildir ki azaba duçar olsun.

Yine ayetler akıllı olan her insanın aklını kullanmadığını da ifade etmektedir ki bu durum bizim kendi hâlimizi bir defa daha gözden geçirmemiz gerekliliğini hatırlatır. Herkes akıllı ama acaba herkes aklını kullanıyor mu?

Akıl da bazen yanılabilmektedir. Bu yüzden aklın getirdiği tüm bilgilere her zaman güvenilmez. Sarhoş olma durumunda kişinin akli melekeleri zaafa uğramaktadır. Yine aşırı yaşlılık ve bunama gibi durumlarda akıl sağlığı bozulmakta ve insanı yanlış yönlendirebilmektedir.

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayın.”⁴

“Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. **İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değillerdir.** Ne var ki Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”⁵

Demek ki içkinin sarhoş edip aklı gidermesi gibi kıyamet saatinde gördükleri dehşetli manzaralar karşısında insanlar akli melekelerini yitirecekler ve sanki sarhoş gibi olacaklardır. Bu gerçek bize aklın, aşırı heyecan, korku, endişe ve hatta sevinç anlarında yanılabileceğini bu durumlarda insana doğruyu yanlış, yanlış doğru olarak gösterebileceğini açıklamaktadır.

¹ İbrahim suresi, 52. ayet.

² Furkan suresi, 50. ayet.

³ Mülk suresi, 10-1.ayetler.

⁴ Nisa suresi, 43. ayet.

⁵ Hacc suresi, 1-2. ayetler.

Lut kavmi, şehvetin insanın aklını gidererek onu sarhoşluğa düşürdüğüne bir örnektir. Artık onların ne söz dinleyecek kulakları, ne görececek gözleri, ne de akledecek akılları mevcuttu:

“(Melekler, Lût’a:) “Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)” dediler.”¹

Dinimiz akletmeye büyük önem vermiştir. Rabbimizin insana verdiği en büyük nimetlerden birisi de akletme yeteneğidir. Bu anlamda insanı hayvanlardan ayıran ve onu sorumlu kılan vasıf akıldır. Kur’an’da akletmeyenler hakkında:

“Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir.”² buyurmuştur.

“Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü’min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın? Allah’ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez. Allah, azabı **akıllarını (güzelce) kullanmayanlara** verir. De ki: “Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza.” Fakat âyetler ve uyarılar, inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz.”³

Demek ki uyarılar ve mucizeler aklını kullanmayan insanlara hiçbir tesir göstermiyor. Ayetlerde imanın, akli kullanma ile bağlantısı açık şekilde vurgulanmıştır.

3. Vahiy

İnsanın bilgi kaynaklarından biri de vahiydir. İslam âlimleri bu kaynağa nakl adını da vermişlerdir. Nakl, insana Yüce Allah tarafından verilmiş ilmi ifade eder ki bu ise kutsal kitaplar ve peygamberlerin bildirdiklerinden ibarettir.

Kur’an’da Rabbimizin göndermiş olduğu kutsal kitaplarla insanı bilgilendirdiği ifade edilir:

“... (Ey Muhammed!) Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”⁴

“O, sana Kitab’ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat’ı ve İncil’i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan’ı da indirdi. Şüphesiz, Allah’ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır.

¹ Hicr suresi, 72. ayet.

² Enfal suresi 22. ayet.

³ Yunus suresi, 99-101. ayetler.

⁴ Nahl suresi, 89. ayet.

Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”¹

“...Allah, sana kitabı (Kur’an’ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah’ın sana lütfu çok büyüktür.”²

Allah tarafından insana peygamberler aracılığıyla ulaştırılmış bilginin doğruluğunda asla şüphe yoktur. Her şeyin en doğrusunu bilen Allah Teâlâ’nın bilgisinde bir yanlışlık veya eksikliğin olması düşünülemez. Bu durum Kutsal Kitabımızda:

“Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bu Kitab’ın indirilişi, âlemlerin Rabbi tarafından’dır.”³

“Hâlâ Kur’an’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”⁴

Kur’an’da bir çelişkinin veya yanlış bir bilginin bulunmadığı açıkça ifade edilmektedir. Bu durum insanın bilgi kaynağı olması bakımında naklin güvenilirliğini ifade etmektedir.

Ancak burada temel bir problem vardır. İnanmayan insan için vahiy bir bilgi kaynağı olabilir mi? Bu soruya olumlu cevap mümkün değildir. Elbette bir insan inanmadıkça vahyin ona verebileceği bir bilgi olamaz.

Vahyin insanlığa ulaştırdığı bilgi tam anlamıyla güvenilir olmakla birlikte bu bilginin muhatabı insan olması hasebiyle farklı şekillerde yorumlanabilmiş ve tarihte birçok tartışmanın temel nedeni olmuştur. Kur’an’da Rabbimiz bu durumu:

“Onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer (azabın) belli bir süreye kadar (ertelenmesi ile ilgili olarak) Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi...”⁵

“Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah’ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir.”⁶ buyurarak açıklamıştır.

Görülüyor ki bilginin güvenilirliği farklı bir husus, o bilginin doğru yorumlanması ve anlaşılması farklı bir husustur. İnanan insanın sağlam bir bilgi kaynağı durumunda olan nakli, inceden inceye düşünüp, derinlemesine idrake çalışarak doğru bir yorumlama ile anlamaya çalışması gerekmektedir.

¹ Âl-i İmran suresi, 3-4. ayetler.

² Nisa suresi, 113. ayet.

³ Secde suresi 2. ayet.

⁴ Nisa suresi, 82. ayet.

⁵ Şura suresi, 14. ayet.

⁶ Âl-i İmran suresi, 19. ayet.

“Onlar Kur’an’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”¹

“Andolsun biz, Kur’an’ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”²

İnsanlar kendilerine ulaşan bilgilerden anlayamadıklarını o işin ehline/uzmanına sorarak doğru açıklamasını elde etmelidirler. Kendi anlayışlarına göre yorum yapma hakları her zaman mevcuttur ancak doğruya ulaşmanın yolu Kur’an’da şöyle açıklanır:

“Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Hâlbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi...”³

“Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.”⁴

Vahyin bir diğer boyutu da Hz. Peygamber efendimizin insanlara bildirdikleridir. Peygamber efendimizin bir insan olarak bilemeyeceği konularda bizlere aktardığı bilgiler Allah’tan aldığı bilgilerdir. Bu bilgiler Kur’an’ın Peygamberimiz tarafından yorumlanmasıyla elde edilmiş bilgiler olabildiği gibi Rabbimizin Peygamberimize Kur’an dışı iletişimle bildirdiği bilgilerdir. Rabbimizin Peygamberimizle olan Kur’an dışı iletişimine şu örneği verebiliriz:

“Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip **Allah da bunu peygambere bildirince**, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber, “Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi” dedi.”⁵

Ayette bahsedilen bilgi Kur’an’da bulunmadığına göre bu bilgi Rabbimiz tarafından Peygamberimize Kur’an dışı bir bilgi olarak verilmiştir.

Peygamberimizin bildirdiği bilgiler de bilgi kaynağı olması bakımından güvenilirdir. Çünkü Peygamberimiz kendi hevâ ve arzularına göre konuşmadığı açıkça ifade edilmiştir:

“Battığı zaman yıldız andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O (Muhammed), nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur’an

¹ Muhammed suresi, 24. ayet.

² Kamer suresi, 17. ayet.

³ Nisa suresi, 83. ayet.

⁴ Nahl suresi, 43. ayet.

⁵ Tahrim suresi, 3. ayet.

ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”¹

Bu noktada insanın peygamberimizin bildirdiklerine inanması ile duyduğu herhangi bir söze inanması arasında inanmanın mantığı açısından bir fark yoktur. Şöyle ki insan, günlük yaşamında birçok insanla karşılaşmakta ve bu görüşme ve konuşmalar esnasında birçok sözler duymakta ve bunların bir kısmına inanırken diğer bir kısmına ise inanmamaktadır. Bu durum konuştuğu kişinin kendisinde oluşturduğu güvenle alakalı bir husustur. Öyle durumlar olur ki inanılmayacak derecede şaşırtıcı bir bilgi çok güvenilen bir insan tarafından getirilince inanılırken, çok daha basit bir konuda güvenilir olmayan bir insanın getirdiği bilgiye şüphe ile yaklaşmaktadır. Demek ki inanmada bilginin niteliğinden daha çok bilgiyi getirenin güvenilirliği belirleyici olmaktadır.

Gündelik hayatında kendisine gelen hemen hemen her habere inanan modern insanın, hayatı boyunca bir kez bile güven problemi yaşatmamış Peygamberimizin bildirdiklerine inanmaması veya en azından şüpheyle bakması şaşılacak bir husustur.

Daha hazin bir durum da şudur ki döneminde yaşayan insanlar, peygamberimizin şahsını yalancılıkla itham etmiyorlardı. Onlar peygamberimizin insanlara ulaştırdığı vahyin mahiyetine itiraz ediyorlar ve vahyin içeriğini kabul onlara zor geliyordu.

“Ey Muhammed! Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah’ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar.”²

Bu durum bize bilgi kaynağı olması bakımından vahyin ikinci kısmı olarak nitelediğimiz peygamberimiz tarafından bildirilen bilgilerin güvenilirliği noktasında her hangi bir şüphe bulunmadığını ifade eder. Ayetten Peygamberimizin zamanında yaşayan münkirlerin kendilerine ulaşan bilgiyi güvensizlik nedeniyle değil de mahiyeti itibarıyla reddettiklerini anlıyoruz.

“Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah’tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın. Hayır öyle değil. Onlar, **ilmini kavrayamadıkları ve kendilerine yorumu gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar.** Kendilerinden öncekiler de (peygamberleri ve onlara indirilen kitapları) böyle yalanlamışlardı. Bak, o zalimlerin sonu nasıl oldu.”³

¹ Necm suresi, 1-4. ayetler.

² Enam suresi, 33. ayet.

³ Yunus suresi, 38-9. ayetler.

Ledünni İlim

Bilindiği üzere vahiy peygamberlere ait bir kavramdır. Yüce Allah kullarından peygamber olmayanlara da bazı bilgiler verebilir. Ledünni ilim vahiy dışında Allah'ın kullarından istediğine dilediği bilgileri öğretmek suretiyle kendi katından verdiği ilme denir.

"Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine **tarafımızdan bir ilim** öğretmiştik."¹

Bu ilmin güvenilirliği konusundaki delil ise Hz. Musa'nın bu kişiyle sahip olduğu ilmi öğrenmek üzere arkadaşlık yapmak istemesidir. Hz. Musa bu ilmin doğru bilgi olduğu hususunda şüphe etmemiştir.

"Mûsâ ona, "Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?" dedi. Adam, şöyle dedi: "Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?" Mûsâ, "İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim" dedi."²

Bu ilim acaba hangi şartlara bağlıdır? Ve kimlere verilir? Gibi sorular akla geliyor. Bu sorulara cevap olması bakımından bazı ayetler verelim:

"Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız; O, size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir."³

"...Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona **bir çıkış yolu** açar."⁴

"...Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona **işinde bir kolaylık** verir."⁵

"Allah, **hikmeti** dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar. Allah yolunda her ne harcar veya her ne adarsanız, şüphesiz Allah onu bilir. Zulmedenlerin yardımcıları yoktur. Sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."⁶

"Süleyman, "Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir?" dedi... **Kitaptan bilgisi olan biri**, "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi. Süleyman, tahtı yanında

¹ Kehf suresi, 65. ayet.

² Kehf suresi, 66-9. ayetler.

³ Enfal suresi, 29. ayet.

⁴ Talak suresi, 2. ayet.

⁵ Talak suresi, 4. ayet.

⁶ Bakara suresi, 269-71. ayetler.

yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir.”¹

Ledünni ilim hakkında şunu söylemekle yetineceğiz. İslam şeriatına göre samimi bir yaşantı ile amel eden muvahhid müminlere Rabbimizin bir Furkan mahiyetinde, hikmet cinsinden verdiği rahmetine matuf bir ilm-i mübarektir. Bu ilmin de sınırı ve tasdiki ancak şer’i şerife muvafakati ile mukayyettir. Şeriata uymayan her ilim ve havatır vesevas-ı şeytaniyyeden bir dürtü veyahut bir mekr-i ilâhîdir. Bu sebeple ilhamat türünden sayılacak keşf veya hatiften gelecek sesler hep bu şarta merbuttur. Şeriata muhalif de muvafık da olmayan varidat ve ilhamat ise nazar-ı beşeriyete arz edilmeyip sahibi kalbinde tavakkuf eder. İzhar etmez. Aksine setr ile ya teyid edecek bir haber veya reddedecek bir karine bekler.

4. Rüya

Rüya, her insanın yaşadığı ruhsal bir olaydır. Rüya bir bilgi türüdür. Ancak rüyanın doğru yorumlanması gerekmektedir. Kur’an’da Hz. Yusuf’un, Hz. Peygamberimizin ve Hz. İbrahim’in rüyalarından bahsedilir. Ayrıca Hz. Yusuf zamanındaki kralın ve Hz. Yusuf’un zindan arkadaşlarından iki kişinin rüyasından da bahsedilir. Demek ki rüyanın bir bilgi olması açısından kimin gördüğünün bir önemi yoktur. Bir peygamber de rüya yoluyla bilgilendirilebilir bir alelade insan da. Rüyanın yorumlanması ise farklı bir ilimdir ki Allah Teâlâ bu gerçeği şöyle açıklar:

“...İşte böylece biz Yûsuf’u o yere (Mısır’a) yerleştirdik ve ona (rüyadaki) olayların yorumunu öğretelim diye böyle yaptık. Allah, işinde galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”²

“(Hz. Yusuf) Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin (rüyaların) yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette sen benim velimsin. Benim canımı Müslüman olarak al ve beni iyilere kat.”³

Kur’an’da zikredilen rüyalar:

1. “Hani Yûsuf, babasına “Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı” demişti. Babası, şöyle dedi: “Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır. İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce

¹ Neml suresi, 38 ve 40. ayetler.

² Yusuf suresi, 21. ayet.

³ Yusuf suresi, 101. ayet.

ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."¹

"(Mısır'a gidip) Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde; Yûsuf ana babasını bağrına bastı ve "Allah'ın iradesi ile güven içinde Mısır'a girin" dedi. Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona (Yûsuf'a) saygı ile eğildiler. Yûsuf dedi ki: "Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbin onu gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra; Rabbin beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana çok iyilikte bulundu. Şüphesiz Rabbin, dilediği şeyde nice incelikler sergileyendir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."²

2. "Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi. Biri, "Ben rüyamda şaraplık üzüm sıktığımı gördüm" dedi. Diğeri, "Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmeğe taşıdığımı gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz" dedi. Yûsuf dedi ki: "Sizin yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce, onun ne olduğunu bildiririm. Bu, bana Rabbinin öğrettiklerindedir. Ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkâr eden bir milletin dinini bıraktım... Ey zindan arkadaşlarım! (Rüyanızın yorumuna gelince,) biriniz efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak ve kuşlar başından yiyecektir. Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir."³

3. "Kral, "Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın" dedi. Dediler ki: "Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz."⁴

"Yûsuf dedi ki: "Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın. Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız az bir miktar hariç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek. Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman (bol rızka kavuşup) sıra ve yağ sıkacaklar."⁴

4. "Çocuk (İsmail) kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz

¹ Yusuf suresi, 4-6. ayetler.

² Yusuf suresi, 99-100. ayetler.

³ Yusuf suresi, 36-7, 41. ayetler.

⁴ Yusuf suresi, 43-9.

iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır." Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık."¹

5. "Andolsun, Allah, Peygamberinin (Hz. Muhammed) rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi."²

Peygamber efendimiz sahabesine rüyalarını sorar ve rüya gören olmuşsa onu yorumlardı. Kendisi de gördüğü rüyaları ashabına anlatır ve sonra da yorumunu yapardı. Bu durum bize rüyanın bilgi olarak bir değer ifade ettiğinin ifadesidir.

"Semüre İbnu Cündeb (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sık sık: "Sizden bir rüya gören yok mu?" diye sorardı. Görenler de, O'na Allah'ın dilediği kadar anlatırlardı. Bir sabah bize yine sordu: "Sizden bir rüya gören yok mu?" Kendisine: "Bizden kimse bir şey görmedi!" dediler. Bunun üzerine: "Ama ben gördüm." dedi ve anlattı..."³

Ancak her rüya hak katından olmayabilir. Şeytanın vesvesesi de olabilir:

"Urve (r.a.), Hz. Aişe radiyallahu anhâ'dan şunu nakletmiştir: "Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm bana dedi ki: "Rüyamda sen bana üç gece gösterildin: Melek seni bana bir ipek parçası içerisinde getirdi ve "Bu senin zevcendir, aç onu!" dedi. Ben de açtım, içindeki sendin. Ben (Hz. Aişe): "Bu rüya **Allah katından ise**, onu gerçekleştirecektir." dedim."⁴

"Ebu Katâde (radiyallahu anh)'nin anlattığına göre: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işitmiştir: "Rüya Allah'tandır. Hulm (sıkıntılı rüya) şeytandandır. Öyle ise, sizden biri, hoşuna gitmeyen kötü bir rüya (hulm) görecektir olursa sol tarafına tükürsün ve ondan Allaha istiâze etsin (sığınsın). (Böyle yaparsa şeytan) kendisine asla zarar veremeyecektir."⁵

Verdiğimiz hadislerden hareketle sadık rüyalar gibi şeytanî rüyalar da vardır. Elbette şeytanî rüyalar doğru bir bilgi kaynağı olamazlar. Bu noktada sadık rüya ile şeytanî rüyayı nasıl ayırabiliriz? Sorusu aklımıza gelmektedir. İslam'ın ahkâmına aykırılık bulunan hiçbir rüya sadık rüya olamaz. İçinde haram ve günah olan bir husus bulunan rüyalar şeytanın aldatmacası ve vesvesesidir. En

¹ Saffat suresi, 102-11. ayetler.

² Fetih suresi, 27. ayet.

³ Buharî, Tâ'bir 48, Ezân (Sıfatu's-Salat) 156, Teheccüt 12, Cenâiz 93, Büyü 2, Cihâd 4, Bedül-Halk 6, Enbiya 8, Tefsir, Beraet 15, Edeb 69; Müslim 23, (2275); Tirmizî, Rû'ya 10, (2295).

⁴ Buharî, Nikâh 9, 35, Ta'bir 20, 21; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 79; Tirmizî, Menakıb (3875).

⁵ Buharî Tıbb 39, Bed'ül-Halk 11, Tâ'bir 3, 4, 10,14, 46; Müslim, Rûya 5, (2262); Muvatta 1, (2, 957); Tirmizî, Rûya 4, (2288); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5021).

doğrusunu Allah bilir.

Netice itibariyle Allah her şeyi bilmektedir ve insanın bilgisi Allah'ın bilgisinin yanında çok az bir şeydir. Kur'an-ı Kerim'de bilgi değişik formlarda kullanılmıştır. Allah mutlak bilendir. Allah'ın bu bilgi içinde insana bildirdikleri sayesinde insan kâinata hükmedebilmektedir. İslam düşünce tarihinde çokça tartışılan bir konu olan insanın bilgi edinme vasıtaları Kur'an temelli olarak beş grupta şu başlıklar altında incelenmiştir: Beş duyu organı, akıl, vahy, rüya. Bu başlıklar açıklanırken konuyu tavsif edici ara başlıklarla konu detaylandırılmıştır. Konu tamamen Kur'an merkezli olarak incelenmiştir. Vahy kültürü de Allah'ın insana kendi bilgisinden bildirmesi sayesinde oluşmuştur.